

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 4 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

ИСАНОВА ФЕРУЗА ТУЛҚИНОВНА

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Гайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Gadoyev Dadaxon Hayrulloevich
“ХО‘JA PESHKO” MASJIDI TARIXI 9-14

Raxmatulloev Murodjon Xikmatulloevich
MATBUOT VA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING RIVOJLANISHIDA SO‘Z ERKINLIGINING
MINTAQAVIY-HUQUQIY ASOSLARI..... 15-20

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Курпаяниди Константин Иванович
НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ
СРЕДЫ МАЛЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ 21-34

Камбаров Жамолдин Хикматиллаевич
РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ БОЗОР ҚОНУНЛАРИГА ТАЪСИРИ ТАДҚИҚИ 35-45

Паязов Мурод Максудович
“ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛЛАРИ” АЖДА ХИЗМАТЛАР БОЗОРИДАГИ БОШҚАРУВ
СТРАТЕГИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ..... 46-59

Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич
ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛАШТИРИШНИ
БАҲОЛАШ ХАЛҚАРО АМАЛИЁТИ 60-74

Хожаев Азизхон Саидалохонович
ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА
БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ МАБЛАҒЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ, ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ
ТАҲЛИЛИЙ ЖИҲАТЛАРИ 75-87

Хўжанова Гулшода Отамуродовна
САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА КЛАСТЕРЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ 88-93

Хатраева Сайуора Nasimovna, Pirimqulov Жаҳонгир
АНОЛИ ОЗИҚ-ОВҚАТ ХАВФСIZLIGINI ТА‘МИНЛАШДА О‘СИМЛИКЧИЛИК ТАРМОҒИНИ
RIVOJLANTIRISH TENDENSIYASI 94-99

Пардаева Шаҳноза Абдинабиевна
МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАРНИНГ СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ ҲИСОБИ МЕТОДОЛОГИЯСИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ..... 100-105

Очилова Наргиза Акрамовна
ЗНАЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В РАЗВИТИИ ДЕХКАНСКИХ И ПОДСОБНЫХ
ХОЗЯЙСТВ 106-112

Alimardonova Zebuniso

SURXONDARYO VILOYATINING MAMLAKATIMIZ TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNINI VA ASOSIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARINING TAHLILI 113-118

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Khakimov Nazar, Amridinova Dilrabo, Kurbanova Sevara

TEACHING SOCIAL HUMANITARIAN SUBJECTS IN UNIVERSITY: NAVIGATING COMPLEXITIES AND CONTROVERSIES IN THE CLASSROOM TO EMPOWER STUDENTS 119-125

Bayaliev Djaxongir Kaynarbekovich

GLOBALLASHUV JARAYONIDA DINIY VA DINYOVIIY G'OYALARNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI 126-132

Raurova Ra'no Soyibovna

XOJA ISMAT BUXORIY MANAVIY BARKAMOLLIKKA ERISHISH HAQIDA 133-137

Yusubov Jaloliddin Kadamovich

JAHON ILM-FANIDA ABU NASR FOROBIY ILMIY-MADANIY MEROSINING TUTGAN O'RNINI VA AHAMIYATI 138-145

Xolmirzaev Nodirjon Низомжонович

ШАХАРЛАР ЭКОЛОГИЯСИНИ САҚЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ 146-151

Қиличев Абдор

АМИР ТЕМУР ДАВЛАТИДА БОШҚАРУВ ИНСТИТУТЛАРИ 152-162

Мамасалиев Мирзоулуф Мирсаидович

АМИР ТЕМУРНИНГ ТАШҚИ СИЁСАТДАГИ ФАЛСАФИЙ - АХЛОҚИЙ ЖИХАТЛАР 163-169

Tag'oyeva Dilnavoz Narziqulovna

JADIDLAR MA'NAVIY MEROSIDA XOTIN-QIZLAR TARBIYASI 170-175

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Жумаева Феруза Рузикуловна

ТРАНСПОЗИЦИЯ ВНУТРИ КАЧЕСТВЕННЫХ И НЕКАЧЕСТВЕННЫХ АДЪЕКТИВОВ 176-181

Fayziyeva Aziza Anvarovna

KONSEPTUAL METAFORIK MODELLARNING O'ZBEK TILIGA TARJIMASIDA EKVIVALENTLIK 182-187

Кадиров Камол Намазович

ИЗУЧЕНИЕ ВОЛШЕБНЫХ СКАЗОК В МИРОВОЙ ФОЛЬКЛОРИСТИКЕ 188-194

Normamatov Farrux Komiljon o'g'li
LINGVOMADANIYATSHUNOSLIK VA KOGNITIV TILSHUNOSLIKNING O'ZARO ALOQASI VA
ULARDA KONSEPTNING AHAMIYATI 195-202

Камилова Дурдона Козимджановна
ТИЛЛАРДА “БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИК” ТЕРМИНЛАРИНИНГ СТРУКТУРАЛ
ШАКЛЛАНИШИ 203-209

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР

Ismatullayev Otabek Taxirovich, Maxmudov Bahodir Hakimjon o'g'li
ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH VA EKOLOGIK JINOYATLARNI
TERGOV QILISHDA XORIY TAJRIBASI 210-215

Икромов Шерзод Рахимджанович
ЕТИМ БОЛАЛАР ВА ОТА-ОНА ҚАРМОҒИДАН МАҲРУМ БЎЛГАН БОЛАЛАРГА ДОИР
МАЪЛУМОТЛАРНИ СИР САҚЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ МУАММОЛАРИ 216-221

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Jurayev Bobomurod Tojiyevich
SOMONIYLAR DAVRI MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK TA'LIMOTLARIDA
VATANPARVARLIK TARBIYASI MASALALARI 222-226

Хакимова Мақсадхон Дилшодбековна
ЎТКУР ЮРАК КИРЛАРИНИ ЮВАДУРҒОН ТОЗА МАЪРИФАТ СУВИ 227-233

Abdullayev Madiyar Daniyar o'g'li
XORIJIY MAMLAKATLARDA GEOGRAFIYA TA'LIMI MUAMMOLARI 234-240

Nasritdinova Madina Nurullayevna
ARTPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK MUSIQA TA'LIMI O'QITUVCHILARINING
IJODKORLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK TA'MINOTI 241-246

Botirova Sevara Mamurovna
PEDAGOGIKADA ZAMONAVIY KOMMUNIKATSIYA MODELLARI 247-253

Sarvarova Gulshan Israfilovna
THE ROLE OF ASSESSMENT LITERACY IN EFL 254-258

Хамидова Зайнура Рамазоновна
УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИНИ
БАҲОЛАШДА КОНЦЕПТУАЛ ЁНДАШУВЛАР 259-264

Jumayev Sohijon Botirboyevich
O'QUV-MASHG'ULOT GURUHLARIDA SHUG'ULLANUVCHI 11 YOSHLI KURASHCHILARNING
UMUMIY JISMONIY TAYYORGARLIGI DINAMIKASI 265-271

<i>Tursunova Mukhabbat Ikromovna</i> THE POWER OF PERSONALIZATION: UNLOCKING SUCCESS WITH AN INDIVIDUAL STRATEGY FOR ENGLISH TEACHERS	272-277
<i>Samadova Sarvinoz Samad qizi</i> BAG'RIKENGLIK TARBIYASI – DAVR TALABI	278-283
<i>Ismailova Guzal Fayzullayevna</i> PEDAGOGIKA OLIY O'QUV YURTI CHET TILI YO'NALISHI TALABALARNING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISHDA TIZIMLI YONDASHUVLAR	284-289
<i>Землянкина Юлианна Искандаровна</i> ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	290-298
<i>Samadova Marg'uba Kuchkarovna, Ziyayeva Muhayyo Usmanjonovna</i> COMPULSORY METHODS IN TEACHING ESP	299-303

08.00.00 – Иқтисодиёт фанлари

Камбаров Жамолдин Хикматиллаевич
Фарғона политехника институти
Ўқув ишлари бўйича проректори,
иқтисод фанлари номзоди, доцент

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ БОЗОР ҚОНУНЛАРИГА ТАЪСИРИ ТАДҚИҚИ

Аннотация. Иқтисодиётнинг рақамли трансформациясини бозор қонунларига таъсир қилиш натижасида талаб ва таклиф рақобат ҳамда нархнинг шаклланишида ўзгаришлар вужудга келади. Мақолада жамиятнинг ахборотлашиб бориши ҳамда уни иқтисодий қонуниятларга таъсири тадқиқ этилган. Бунда иқтисодчилар томонидан рақамли иқтисодиётнинг бозорга таъсири ва ўзгаришларига алоҳида эътибор қаратиши керак бўлган жиҳатлари асослари билан ёритиб берилган.

Калит сўзлар: рақамли иқтисодиёт, ИТ, инновацион ишланма, сунъий интеллект, саноат инқилоби, Саноат – 4.0.

Камбаров Жамолдин Хикматиллаевич
Ферганский политехнический институт
Проректор по учебной работе,
кандидат экономических наук, доцент

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ НА РЫНОЧНЫЕ ЗАКОНЫ

Аннотация. В результате воздействия цифровой трансформации экономики на законы рынка произойдут изменения в формировании спроса и предложения, конкуренции и цен. В статье исследуется информационное развитие общества и его влияние на экономические законы. При этом аспекты цифровой экономики, которым необходимо уделить особое внимание, влияние и изменения цифровой экономики на рынок, были освещены в основах.

Ключевые слова: цифровая экономика, ИТ, инновационное развитие, искусственный интеллект, промышленная революция, Индустрия 4.0.

Kambarov Jamoldin Khikmatillaevich
Fergana Polytechnic Institute
Vice-rector for educational affairs,
candidate of economic sciences, docent

STUDY OF IMPACT OF DIGITAL ECONOMY ON MARKET LAWS

Abstract. As a result of impacting the digital transformation of the economy on the laws of the market, there will be changes in the formation of demand and supply, competition and prices. The article examines the informational development of the society and its impact on economic laws. In this, the aspects of the digital economy that need to be paid special attention to the impact and changes of the digital economy on the market have been covered by the basics.

Keywords. digital economy, IT, innovative development, artificial intelligence, industrial revolution, Industry - 4.0

<https://doi.org/10.47390/A1342V3I4Y2023N04>

Кириш

IT соҳасида инновацион ишланмаларни ортиб бориши иқтисодиётда электрон секторнинг пайдо бўлишига, оқибатда эса ахборотлашган (рақамли) саноатни вужудга келишига олиб келди. Бугунги кунда, ижтимоий ҳаётнинг барча босқич ва жараёнлари алгоритмлар асосида сунъий интеллект ёрдамида бошқариб келинмоқда. Бу нафақат микро ёки макро даражада балки глобал миқёсда иқтисодиётни таҳлил қилиш имконини вужудга келтирди. Иқтисодиётнинг бош муаммоси ҳисобланган ресурсларнинг чекланганлиги ва эҳтиёжларнинг чексизлиги шароитида ахборотлашган иқтисодиёт бозор мувозанатини шакллантиришга энг қулай йўл эканлигини исботлаб берди. Ахборотлашган иқтисодиёт транзакция харажатларининг аввалгига нисбатан пастлиги, хомашё-материаллар, ёқилғи ресурсларидан катта аниқликда тежаб фойдаланиш имконияти, меҳнат харажатларининг оптималлашуви, юқори даражада меҳнат унумдорлигига эришилганлиги билан ресурслардан самарали фойдаланиш имконини берди. Иқтисодиётни ахборот технологиялари ёрдамида бошқарилиши илмий асосланган қарорлар қабул қилиш учун мукамал муҳит яратди. Ахборот технологиялари рақамли трансформацияга эҳтиёж туғдирган бўлса, рақамли технологиялар 2011 йилда Саноат – 4.0 яъни тўртинчи саноат инқилобинини ишлаб чиқаришнинг янги механизми сифатида тақдим этди.

Дунёнинг энг қиммат брендлари орасида топ-10 таликка кирувчи брендлар таҳлил қилинганда уларнинг олтитаси IT соҳасида эканлигини ва қолганлари ҳам мазкур соҳага у ёки бу томондан боғлиқлигини кўриш мумкин [12]. Saudi Aramco, Apple, Microsoft, Alphabet, Amazon, Meta, TSMC каби энг қиммат брендлар ахборот технологиялари бизнеси орқали муваффақиятга эришди. WhatsApp, Telegram Uber, AliExpress каби брендлар бўлса, бошқаларига нисбатан тезроқ муваффақиятга эришган. Кўплаб компаниялар 100 йилда босиб ўтиб эришган молиявий имкониятларини ушбу корпорациялар қисқа вақт орасида забт этдилар.

Ахборотлашган иқтисодиёт киберфизик тизимлар орқали барча ҳаракатларни рақамлаштириб, рақамли иқтисодиётни шакллантиради. Рақамли иқтисодиётнинг асосий таркибий қисмларидан бири эса виртуал иқтисодиётдир. Виртуал бу тармоқ иқтисодиёти ҳисобланади. Бугунги кунда барча интернет савдолари, тармоқлараро ўтказмалар мазкур тизим орқали амалга ошириб келинмоқда.

Адабиётлар шарҳи

Рақамли иқтисодиётга трансформация охириги 10 йилдан буён жуда кўплаб олимларнинг илмий-тадқиқот ишларидан жой олоқда. Бу борада А.Г. Сковиков рақамли иқтисодиётнинг бизнес моделларига таъсири ва уларни шаклланиши, электрон тижорат ҳамда электрон савдонинг бозор муносабатларидаги ўрнини алоҳида ёритиб берган [3].

М.Ф. Меняев корхоналарда рақамлаштириш жараёнлари ва уларни корхонанинг ички муҳитига таъсири, ўзгаришлар ҳақида ёритган бўлиб, тармоқ иқтисодиёти, интернет тизимлари ва уларнинг бозор муносабатларидаги ўрнига алоҳида тўхталиб ўтган. Рақамли иқтисодиётнинг инновацион фаолиятдаги ўрни ва самарадорлигини

асослаб кўрсатган [9].

М.К. Черняков рақамли иқтисодиёт шароитида рискларни бошқариш ва уларни самарали бартараф этиш масалаларига тўхталган [8]. Бунда ахборотлашган жамиятда ва рақамли трансформация жараёнларида вужудга келадиган рискли омиллар таҳлил қилинган.

Юқорида қайд этилган манбаларда рақамли трансформациянинг барча жараёнлардаги салбий ва ижобий натижалари алоҳида акс этган.

Тадқиқот методологияси

Тадқиқот жараёнида ишнинг назарий-услубий асосларини ўрганишга бағишланган тизимли ёндашув, қиёсий таҳлил, гуруҳлаш, таққослаш каби статистик тадқиқот усуллардан кенг фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси

Тармоқ иқтисодиёти хўжалик субъектлари фаолиятини рақамли технологиялар ёрдамида амалга ошириладиган жараён бўлиб, махсус ахборот майдонида амалга оширилади. Тармоқ иқтисодиёти орқали корхона ва ташкилотлар электрон каналларда глобал, макро ва микро муҳитдаги канал бўлсин қўшилган қиймат яратадилар ва алоқаларни йўлга қўядилар. Бу қўшилган қиймат яратишнинг физик занжири барча босқичларини ахборот тармоқларида қамраб олган тизим ҳисобланади. Корхоналар ўртасидаги савдо-иқтисодий алоқалар, пул ўтказмалари, хизмат кўрсатиш масалалари, солиқ тўловидан тортиб буюртмаларнинг барча кўринишлари тармоқ орқали амалга оширилади. Бунда интернет тармоғи орқали хўжалик субъектлари ўртасида иқтисодий алоқалар амалга оширилади. Улар ички хўжаликнинг бошқарув ҳисобини ҳам электронлашган тизимда амалга оширадилар ва глобал тармоққа ахборотларни очиқлик даражасига кўра узатадилар. Бунда киберхавсизлик масаласи ва ахборотнинг конфеденциаллиги муҳим саналади.

Ахборот технологияларнинг иқтисодиётга кириб келиши бозорда истеъмолчилар иштирокини оширибгина қолмасдан уларнинг сегментини географик жиҳатдан кенгайтишига, қора бозор улушининг пасайишига ҳамда сотувчилар масштабини катталашуви ҳисобига рақобатни ортишига олиб келади. Шунини натижасида тармоқ иқтисодиёти анъанавий бизнес моделларини ўзгаришини тақозо қилмоқда.

Тармоқ иқтисодиётидаги бизнес моделлари телекоммуникация ва ахборот инфраструктурасига инвестициялар ҳажми, интернет тармоғининг тезлиги ва ундан барчанинг фойдаланиши мумкинлиги, интернет тармоғидан фойдаланувчилар сони ва тарифларининг арзонлиги, тармоқлардаги компьютерлар сони каби кўрсаткичлар билан анъанавий тизимлардан фарқланади.

Рақамли иқтисодиётга асосланган янги бизнес моделлари иқтисодий тизимларга янги тушунчаларни олиб кирмоқда. Рақамли иқтисодиёт кўп қиррали фаолият бўлиб, унда рақамли ахборот билимлар ишлаб чиқаришнинг асосий омили сифатида қўлланилади ва самарадорликни техник асоси АКТ ҳисобланади. Рақамли иқтисодиёт – бу интернет иқтисодиёти, электрон бизнес ва электрон тижорат ёрдамида ишлаб чиқилган ва сотилаётган рақамли технологияларга асосланган иқтисодий фаолиятдир. Бу ерда товарлар ва хизматлар электрон шаклда сотилади. Рақамли иқтисодиётда хизматлар ва товарлар учун тўловлар кўпинча электрон пулларда рақамли банклар

орқали амалга оширилади. Виртуал (рақамли) электрон валюта – пул сифатида муомалаларга киритилади. Улар моддий эквивалентга эга бўлмаган нақд тангалар ва маълумотлар базасидаги кодлар жамланмасидир. Ҳозирда машҳур криптовалюта пуллар – Bitcoin, Ethereum, Ripple, IOTA, Bitcoin Cash, Stellar, Monero ва Litecoinлар ҳисобланиб, улар блокчейн (блоклар занжири) номини олган.

Дунё аҳолисининг 3,9 миллиарди Интернетдан фойдаланадилар, уй бекаларининг ҳар 10 тасидан 7 тасида мобил телефонлар мавжуд. Худди ана шу жиҳат жаҳонда “Paynet” иқтисодийётига мослашиш заруратини, балки эҳтиёжини пайдо қилмоқда.

Ривожланган давлатларда ЯИМ таркибида рақамли иқтисодиёт улуши 5,6 фоизга, ривожланаётган давлатларда эса 5,0 фоизга тўғри келмоқда. “Paynet” иқтисодийётига мослашиш рейтингида Россия ЯИМ таркибида 2018 йил 3,5 фоиз бўлиб (йиллик ўсиш 10%), “Paynet” иқтисоди ва сервисида рубль айланмаси 1400,50 миллиард рубль бўлиб, электрон тўловлар бозорида 607 млрд. рубль тушум бўлган ҳамда Россиянинг 46% аҳолиси тўловларни интернет орқали амалга оширган.

Ривожланган йирик G-20 давлатлар ичида Жанубий Корея, Англия, Германия, Швеция, Швейцария, Япония ва Ирландия етакчи ўринларни эгаллаб келишмоқда. “The Economist” журналининг фикрича, “Рақамли иқтисодиёт” “Fuel of the future”, яъни “Келажак ёқилғиси” бўлиб, даромад яратувчи – ишлаб чиқарувчига айланган.

Рақамли иқтисодиёт маҳсулотлари:

- электрон коммерция (биржа, савдо маконлари);
- электрон бизнес (электрон кўрсаткич, электрон почта, электрон ўқитиш-таълим);
- электрон банкинг (электрон тўловлар, электрон почта, интернет савдолар);
- электрон савдо (товар ва хизматларни масофавий сотиш, интернет дўконлар) ва криптовалюталар.

Ҳозирги пайтда Европа иттифоқи давлатларида 22 фоиз банк хизматларидан фойдаланувчилар Facebook, Amazon компанияларидан электрон-молия хизматларини сотиб олмоқдалар. Хитойда “рақамли хизматлар”нинг ЯИМдаги улуши 30 фоизгача етиб бормоқда, йиллик ўсиш эса 11 фоизни ташкил этмоқда. Бугун ва келажакда (2017-2021 йиллар) рақамли ахборотлар иқтисодий ўсишнинг 7-8 фоизини ташкил этиши башорат қилинмоқда.

-жадвал

G-20га кирувчи йирик давлатларда рақамли иқтисодиётнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши (%) [10]

Давлатлар номи	2010 йил	2016 йил	2026 йил (прогноз)
Буюк Британия	8,3	12,4	16,3
Жанубий Корея	7,3	8	13,1
Хитой	5,5	6,9	18,4
Европа Иттифоқи	3,8	5,7	9,4
Ҳиндистон	4,1	5,6	14,7
Япония	4,7	5,6	11,8

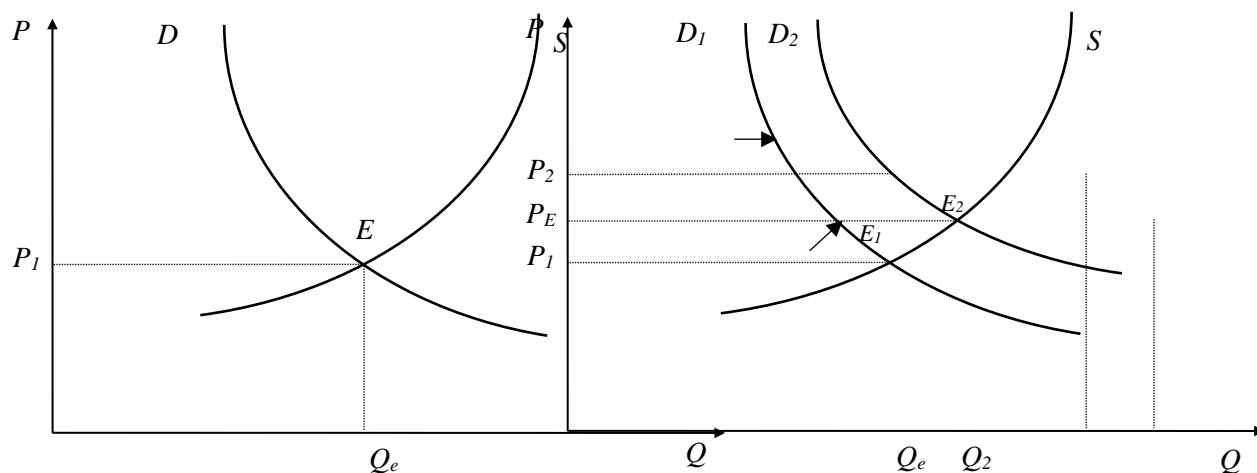
АҚШ	4,7	5,4	12,3
Мексика	2,5	4,2	6,7
БАА	2,2	3,8	7,1
Австралия	3,3	3,7	6,1
Канада	3,0	3,6	5,9
Аргентина	2,0	3,3	5,1
Россия	1,9	2,8	7,4
ЖАР	1,9	2,5	4,9
Бразилия	2,2	2,4	5,1

Ўзбекистонда ахборот технологиялар соҳасида 60-65 минг киши меҳнат қилмоқда. Шундан иқтисодиётдаги улуши 24 фоизи ИТ йўналишида, 34 фоизи иқтисодиётдаги ИТ мутахассислар (ЯИМдаги улуши 35 фоиз), қолган 17 фоизи ижтимоий соҳаларда ишлайдилар.

Бозорни виртуаллашгани ва ахборот асосида тартибга солиниши ушбу тушунчаларни анъанавий иқтисодий тизимдан рақамли иқтисодиётга трансформациясини қўллаб-қувватламоқда. Реал бозор қонунларининг ўзгариб бориши ҳамда бозор конъюктурасига қўйиладиган талабларнинг ўзгариши иқтисодий қонуниятларнинг ҳам фаол трансформациясидан далолат беради. Талаб, таклиф қонунлари ва улар асосида шакланган бозор мувозанати рақамли иқтисодиётнинг кириб келиши натижасида географик жиҳатдан ўзагаради. Шунингдек, ноёб маҳсулотлар, хар хил ўлчамлардаги кам сонли истеъмолчиларга мўлжалланган маҳсулотларга бўлган бозор талаби анъанавий бизнес моделидаги бозордан тубдан фарқланади.

Ноёб маҳсулотлар бозорида анъанавий бизнес модели бўйича маҳсулот нархи P_1 ни ташкил этган бўлса, ахборотлашган иқтисодиётда P_2 ни ташкил этади деб фараз қиламиз. Биринчи вазиятда бозорда ноёб маҳсулотларни сотиб олишга бўлган талабни иккинчи вазиятдагига нисбатан камлиги $P_1 < P_2$ бўлишини таъминлаши барчамизга маълум. Яъни, анъанавий иқтисодиётда бозорда ноёб маҳсулотни сотиб олувчи истеъмолчиларга нисбатан рақамли иқтисодиётда уларнинг сони кўпчиликини ташкил қилади. Бу ҳолат эса талаб қонунига кўра, маҳсулот нархини ортишига, натижада бозор мувозанати (E_1) ўнгга юқорига (E_2) силжишига сабаб бўлади.

1-расм. Анъанавий ва рақамлашган бизнес моделларида бозор мувозанати трансформацияси.

А) анъанавий (оффлайн) бизнес модели бозор мувозанати ҳолати

Б) рақамлашган (онлайн) бизнес модели бозор мувозанати ҳолати

1-расмда анъанавий бозор ҳамда интернет тизими орқали ташкил этилган рақамли бозорлардаги камёб товарлар учун тахминий бозор мувозанатининг трансформацияси кўрилди. А расмда оддий ҳолатдаги бозор мувозанати тасвирланган бўлса, Б расмда камёб маҳсулотларга онлайн тизим орқали талабни ортиши натижасида нархни P_1 дан P_2 га ошганини ҳамда бозорда мувозанатдан юқори нуқтада тақчиллик юзага келганини кўриш мумкин. Агар бозорда таклиф ҳажми ($Q_E > Q_1$) ошса, бозор мувозанати ўнгга юқорига силжийди ҳамда P_E нархни эгаллайди. Мувозанат нархи ҳам аввалги нархдан юқори. Бу ҳолат товарлар анъанавий бозорга нисбатан онлайн бозорда қимматроқ бўлишини тақозо қилади. Оддий истеъмол товарларидан фарқли ўлароқ камёб ва аниқ истеъмолчилар сегментига йўналтирилган товарларнинг нархлари рақамли бозор натижасида бирхиллашиб боради. Мазкур ҳолатда биринчи босқичда товарлар тўйинмаган бозорларга кириб боради. Иккинчи босқичда эса нархлар бирхиллашиб кўтарилиб боради. Бозорлардаги бу каби вазиятни амалиётда кўплаб товарлар мисолида кузатиш мумкин.

Рақамлашган бизнес товарлар бозоридан ташқари меҳнат бозорига ҳам жиддий таъсирини кўрсатмоқда. Хусусан, юқори малакага эга ёлланма меҳнатга дунёнинг истаган нуқтасида талаб катта. Бу вазият дунё миқёсидаги меҳнат миграциясини глобаллашувига олиб келмоқда. Иқтисодиёти ривожланган давлатларда ИТ бўйича мутахассисларга бўлган талабнинг юқорилиги ҳамда иш ҳақининг баландлиги уларни масофадан туриб осий мамлакатларидан ёллаш тизимини вужудга келтирди. Бугунги кунда, иқтисодиёти ривожланаётган ва ривожланмаган давлатларда ИТ бўйича юқори малакага эга мутахассислар фрилансерлик асосида ишлаб келмоқдалар. Натижада, бу каби мутахассисларнинг маоши ривожланмаган давлатларда ҳам тезкорлик билан ўсиб бормоқда. Хусусан, Россия Федерациясида ўртача иш ҳақи 1000 АҚШ доллари атрофида ҳисобланади [13]. Шу вақтнинг ўзида ИТ дастурчилар энг камида 2000 АҚШ доллари атрофида моаш оладилар [14]. Бундан кўринадики, рақамли савдода талабнинг ортиши таклиф нархини ҳам ортишига сабабчи бўлмоқда.

Классик жиҳатдан товар тушунчаси ҳам ўзгариб бормоқда. Анъанавий шаклда

товар деганда якуний истеъмол хусусиятига эга бўлган ҳар қандай эҳтиёжни қондиришга мўлжалланган ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатиш фаолиятининг натижаси ифодаланган.

Тармоқ иқтисодиётида юқоридагиларга кўшимча равишда маҳсулот тушунчаси янги функциялар билан қуроллантирилиб, янги истеъмол хусусиятларига эга бўлиб бормоқда. Мавжуд товарларга ахборот узатиш ёки уни кўчириш функциялари киритилган. Бундан 20 йил аввалги телефон, автомобил, болалар ўйинчоқлари, хўжалик буюмлари, турар жойлар ва ҳаттоки шаҳарлар билан бугунги кундаги мазкур товарларнинг модификацияланган кўринишини таққослаб ҳам бўлмайди. Ҳозирда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларни иложи борича дастурлашга ва фойдаланишга қулай бўлишга интилиш маҳсулотнинг сифат кўрсаткичларидан бирига айланган. Шунингдек, рақамли иқтисодиёт бозорга янги товар ва хизматларни тақдим этмоқда. Хусусан, компьютер ва коммуникация жиҳозлари, ахборот, дастурий таъминот ва бошқа ахборот маҳсулотларига товар сифатида бозорда катта миқдордаги талабга эга.

Дунёда Интернет тармоғи фойдаланувчилар ва хизматлари бўйича We Are Social ва Hootsuite компанияларининг Digital Around the World in 2020 (2020 йилда Дунёнинг Рақамли Қамрови) статистик маълумотлари билан танишиб чиқсак. Унга кўра, дунёнинг рақамли кўриниши қуйидагича [7, 35-б].

2020 йил январь ойи ҳолати бўйича дунё аҳолиси сони 7,75 миллиардга етди. Шулардан, 5,19 миллиарди уникал мобил қурилмалари фойдаланувчилари ёки жами дунё аҳолисининг 67%ини, Интернет фойдаланувчилари сони 4,54 миллиард ёки жами дунё аҳолисининг 59%ини, фаол ижтимоий медиа фойдаланувчилари 3,80 миллиард ёки жами дунё аҳолисининг 49%ини ташкил этади.

Маълумот ўрнида айтиш мумкинки, OECD мамлакатлари ЯИМдаги рақамли иқтисодиётнинг улуши 2011 йилда Австрияда энг кам (3,8%) ва Ирландияда энг кўп миқдор (12%)ни ташкил этди. Аҳоли бандлигида унинг улуши Грецияда энг кам (1,8%) ва Финландияда энг кўп миқдор (6,3%)ни ташкил этди. 2015 йилда АКТ товарларининг жаҳон экспортидаги Хитойнинг улуши 26,6%ни, Жанубий Кореянинг улуши 20%, АҚШнинг улуши 7,5% ва Россиянинг улуши 1,5%ни ташкил қилди.

2018 йилда Хитой аҳолисининг мобил тўловлари 980 миллиард долларни ташкил этган. Бу АҚШга қараганда 11,5 баробар кўп дегани. Аёнки, Хитойда мобил технологиялардан фойдаланиб, бизнес юритиш оммалашган. Буларнинг сабаби Хитойда рақамли бизнес учун рақобат муҳитининг мавжудлиги, қолаверса давлатнинг рақамли иқтисодиёт соҳасига берган имтиёзлари ва ниҳоят, электрон бизнеснинг катта бозори мавжудлигидир.

Таҳлилчиларнинг фикрича[10], интернет буюмлари бозори 2022 йилда 10-15 фоиз тақчиллик эга булади ва бу тақчиллик 2023 йилнинг ўрталарига қадар давом этади. Бундан ақлли маҳсулотлар чиқарувчи компаниялар жабр кўрадилар. Натижада, ақлли маҳсулотларнинг нархи ортиши билан бирга бозорда ақлли бўлмаган маҳсулотларга бўлган талаб ортади. Дунёнинг 41%и ҳали ҳануз интернетга уланмагани эътиборга олинса, сунъий йўлдошларга бўлган бозор талаби йилдан-йилга ортиб боради. Келгуси 10 йил ичида 5Gахборотларни узатишга етишмай қолади. натижада 6Gни қўллаб-қувватловчи қурилмаларга бўлган бозор талаби ортиб кетади.

Умуман олганда, юқори технологияларга бўлган талабни ортиши мазкур соҳага

киритилаётган инвестицияларни ҳам ортишига олиб келади.

2-жадвал

**2021 йилда юқори технологияли компанияларга инвестициялар ҳажми,
давлатлар кесимида [10]**

Давлатлар	млрд. АҚШ доллари
АҚШ	353,8
Хитой	91,3
Буюк британия	54,9
Хиндистон	41,7
Австралия	25,5
Германия	21,7
Франция	16,9
Канада	14,4
Бразилия	13,1
Саудия арабистони	13,0

Товарнинг классик қиймат қонунини таҳлил қилинганида ҳам ахборотлашган жамиятда ёндошувлар ўзгарганлигини кўриш мумкин. Ушбу қонуннинг асосида классик иқтисодчилар меҳнатни ифодалаган бўлса, бугунги кунда унинг асосини сунъий интеллектни ташкил қилувчи ахборот технологиялари ташкил қилади. Пул муомаласи қонунлари ҳам ўз ўрнида электрон пулларнинг тармоқдаги ҳаракатига асосланиб бормоқда.

Ахборотлашган жамиятда инсон меҳнати тобора интеллектуаллашиб боради. Меҳнатни тежаш қонуни вақтни тежаш қонуни билан бирга ишлайди. Меҳнатни тежаш қонунинг асосан икки томони фарқлаб кўрсатилади. Биринчидан меҳнатни тежаш қонуни ишлаб чиқарилаётган маҳсулот таркибида меҳнатга сарфланган харажатларни камайтиришни тақозо қилади. Шунингдек, маҳсулот таннархи таркибида ижтимоий зарурий меҳнатни улушини камайтиришни қўллаб-қувватлайди. Меҳнатни тежаш қонуни билимлар иқтисодиётини тадбиқ этиш орқали меҳнат унумдорлигини оширишга ва уни илмий ютауқлар билан қуроллантиришга қаратилган бўлади. Яъни, меҳнатга сарфланадиган харажатлар уни таннарх таркибида қисқартириш эвазига бир қисм харажатларни илм-фанга йўналтиришга асосланади. Иккинчидан, маҳсулот қийматида меҳнатнинг тушиб бориши ва унумдорликнинг ортишига, бозор нархларини пасайишига ва ишчининг реал даромадларини ўсишига олиб келади. Кўриниб турибдики, меҳнатни тежаш қонуни вақтни тежаш қонуни билан биргаликда ишлайди. Вақтни тежаш қонуни ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлигини оширишни акс эттиради. Мазкур қонун К.Маркс томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, иқтисодиётда самарадорликни оширишга пулдан кўра, вақтнинг таъсири юқорилиги билан ифодаланади. Рақамлашган иқтисодиёт мазкур қонунларнинг амалдаги фаолиятини янада ошириб берди. Тармоқ иқтисодиётининг вужудга келиши вақтни ҳамда меҳнатни тежашга олиб келди. Натижа трансакция харажатларини қисқаришида, “just in time” “Kanban” каби ишлаб чиқариш тизимларини самарали татбиқ этишга ёрдам беради. Рақамли технологияларни кириб келиши таннарх таркибида меҳнат харажатларини

пасайиши ва инновацион сиғимни ортиши, шунингдек ишлаб чиқариш корхоналари меҳнат унумдоргини кўтарилиши билан изоҳланади.

Юқоридагилардан кўринадики, ахборотлашган иқтисодиётда ишлаб чиқариш анъанавий иқтисодиётдан маълум бир жиҳатлари билан фарқ қилади [3, С. 11-12]:

– билимларни ишлаб чиқариш жараёнида моддийлаштирилган маҳсулот яратилмайди;

– ахборотнинг икки томонлама бирлиги ва унинг моддий ташувчиси, ахборотни моддий сақлаш қурилмасига ёзиб олиш мумкинлигига қарамай, у номоддий маҳсулот бўлиб қолади;

– истеъмол қилинганда ресурс сифатида ахборотнинг туганмаслиги, бир хил маълумот манбасига мурожаат қилганда, ахборотга бўлган эҳтиёжни чексиз қондиришнинг фундаментал имконияти мавжуд;

– агар ахборот ягона истеъмолни назарда тутса, уни ишлаб чиқариш ва истеъмол қилиш жараёнлари бир-бирдан ажралмас;

– тармоқ иқтисодиётида ишлаб чиқарилган бир бит маълумотларнинг нархи асимптотик тарзда нолга интилади;

– моддий ишлаб чиқариш жараёнида бир марта фойдаланилган ахборот қиймати дарҳол ва тўлиқ ҳажмда ишлаб чиқарилган моддий маҳсулотга ўтказилади;

– моддий ишлаб чиқариш жараёнида қайта-қайта фойдаланиладиган маълумотларнинг қиймати ишлаб чиқарилган моддий маҳсулотга босқичма-босқич ва қисмларга бўлиниб ўтказилади;

– ахборотнинг эҳтиёжларни қондириш қобилияти (истеъмол қиймати) вақт ўтиши билан унинг ишончлилиги, самарадорлиги, тўлиқлиги, фойдаланиш имконияти ва бошқалар каби асосий хусусиятларининг ўзгариши билан синхрон равишда ўзгариши мумкин;

– маълумотлар амортизация қилинмайди, шунинг учун моддий ишлаб чиқаришда баъзи маълумотлар қанчалик интенсив фойдаланилса, ҳар бир маҳсулот бирлиги таннархида унинг қийматининг кичик улушлари ҳисобга олинади;

– ахборот сифатини ўлчашнинг универсал тизими (қоидалари, чоратадбирлари) мавжуд эмас;

– қайта ишлаш ёки узатиш жараёнида ахборот мазмунини сақлаб қолган ҳолда ўз шаклини ўзгартириши мумкин;

– бир хил ахборот маҳсулотига эгалик ҳуқуқи бир вақтнинг ўзида бир нечта шахсга тегишли бўлиши мумкин, сотувчи ахборотни сотиш жараёнида маҳсулотни йўқотмайди, унинг нусхаларини харидорларга беради;

– ахборотни яратишнинг мураккаблиги ва уни такрорлашнинг нисбатан қулайлиги интеллектуал маҳсулотларга нисбатан қонуний ҳуқуқларни ҳимоя қилиш моддий нарсаларга нисбатан анча қийин бўлишига олиб келади;

– ахборот ресурси ўз-ўзидан мустақил эмас, унинг хўжалик фаолияти ва бизнес жараёнларига таъсири бошқа ресурслар (меҳнат, материал, энергия, хом ашё ва бошқалар) билан боғланган пайтда намоён бўлади.

Хулоса ва таклифлар

Рақамлашмаган жамиятни рақамлашган жамиятга трансформацияси бозор қонунларининг амал қилиш механизмларига таъсир кўрсатмоқда. Буни бозор

тизимларини ва бир неча 100 йиллардан буён ўзгармай келаётган классик қонунларнинг ўзгаришидан кузатиш мумкин. Тўғри қонуниятлар ҳали амалда ва бозор тизимида ишлаб келмоқда. Лекин, уларнинг ишлаш механизмлари, бозор иштирокчиларига таъсири ҳамда таҳлиллардан олинган натижалари ўзгармоқда. Мазкур жараёнга тезкорлик билан мослашиб бориш ҳамда бу шароитда корхона фаолиятига таъсир қилаётган рискларни тўғри бошқариш учун рақамли трансформацияни иқтисодийётга таъсирини тўғри етказиш, ишбилармон доираларда унинг таъсири бўйича муҳокамалар ташкил этиш лозим.

Корхоналарнинг маркетинг стратегиясини ишлаб чиқишда, сотиш каналлари ва мақсадли бозорни танлашда ҳам рақамли иқтисодийёт трендларини эътиборга олиш ҳамда мазкур жараёнларга мос бозор сиёсатларини ишлаб чиқиш талаб этилади. Иқтисодийётни мазкур жараёнлардан ортда қолиб кетмаслиги учун эса рақамли технологияларни ривожлантиришга ажратилаётган инвестициялар кўламини ошириш лозим. Шунингдек, рақамли бизнес билан шуғулланаётган корхоналарга солиқ ва бошқа тўловлардан преференциялар ажратиш уларнинг сонини кўпайишига ва ЯИМ таркибидаги улушини ортишига олиб келади. Акс ҳолда глобал иқтисодийётдаги технология соҳасидаги корхоналар ўртасидаги табақаланиш жаҳон бозорида рақобатбардошликни пасайишига олиб келади.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Kambarov, J. X., & Kuchkarov, D. (2019). Influence of brand on the company's trade policy. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 05 (73), 277-280. Soi: <http://s-o-i.org/1.1/TAS-05-73-39> Doi: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.05.73.39>
2. А.Г. Сковиков. Цифровая экономика. Электронный бизнес и электронная коммерция: учебное пособие для вузов / А.Г. Сковиков. – 3-е изд., стер. – Санкт Петербург: Лань, 2022. – С. 11-12.
3. А.Г. Сковиков. Цифровая экономика. Электронный бизнес и электронная коммерция : учебное пособие для вузов / А. Г. Сковиков. — 3_е изд., стер. — Санкт_Петербург : Лань, 2022. — 260 с. : ил. — Текст : непосредственный.
4. Ж.Х. Камбаров, Н.Ж. Махмудова. Задачи управления рисками на предприятии // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов, 2016. № 5. С. 88-89 <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=26240779>
5. Ж.Х. Камбаров. Ишлаб чиқариш рискларининг бошқаришнинг саноат ривожланишига таъсири масалалари // Экономика и финансы (Узбекистан). 2019. №9. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ishlab-chi-arish-risklarining-bosh-arishning-sanoat-rivozhlanishiga-tasiri-masalalari>.
6. Ж.Х. Камбаров, Н.Ж. Махмудова. Инқирозга қарши инновацион механизмни такомиллаштириш // Экономика и финансы (Узбекистан). 2016. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/in-irozga-arshi-innovatsion-mehanizmni-takomillashtirish>.
7. М.Бўтабоев, Ж.Камбаров. Рақамли иқтисодийёт. Дарслик. Фарғона, “Poligraf super servis”; 2022. 685 бет.

8. М.К. Черняков, М.М. Чернякова, Ш.И. Сулейманов. Управления рисками цифровой экономики. Учебник. Курск, 2022. 246 с.
9. М.Ф. Меняев. Цифровая экономика на предприятии : учебное пособие / М. Ф. Меняев. — Москва: Издательство МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2020. — 394, [2] с. : ил.
10. <https://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%A2%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%98%D0%A2-%D1%80%D1%8B%D0%BD%D0%BA%D0%B0> // 11.12.2022.
11. <https://visasam.ru/emigration/rabota/zarplaty-programmistov-v-mire.html> // 11.12.2022
12. <https://lindeal.com/trends/samye-dorogie-brendy-mira> // 05.12.2022
13. <https://take-profit.org/statistics/wages/russia/> // 11.12.2022
14. <https://visasam.ru/emigration/rabota/zarplaty-programmistov-v-mire.html> // 11.12.2022

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани,
Кичик Бешёғоч қўчаси, 70/10-уй.
Электрон манзил:
scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал:
https://t.me/scienceproblems_uz